

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№2(4)/2024, 49-55

ФИЛОСОФИЯ

УДК: 1.13

DOI: [10.52754/16948823_2024_2\(4\)_9](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_9)

**САЛТТАР ЖАНА НОВАЦИЯЛАРДЫН ДИАЛЕКТИКАЛЫК БАЙЛАНЫШЫНЫН
ФИЛОСОФИЯЛЫК МААНИСИ**

ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ ТРАДИЦИЙ И НОВАЦИЙ
PHILOSOPHICAL MEANING OF THE DIALECTIC CONNECTION OF TRADITIONS AND
INNOVATIONS

Тогусаков Осмон Асанкулович

Тогусаков Осмон Асанкулович

Togusakov Osmon Asankulovich

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы

Национальная академия наук Кыргызской Республики

National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic

Жакаева Гульзина Кочкорбаевна

Жакаева Гульзина Кочкорбаевна

Zhakaeva Gulzina Kochkorbaevna

аспирант, Ош мамлекеттик университети

аспирант, Ошский государственный университет

Postgraduate student, Osh State University

САЛТТАР ЖАНА НОВАЦИЯЛАРДЫН ДИАЛЕКТИКАЛЫК БАЙЛАНЫШЫНЫН ФИЛОСОФИЯЛЫК МААНИСИ

Аннотация

Илимий макалада учурдагы салттар менен новацияларды изилдөөгө өзгөчө көңүл бурулуп, Атамекендик гуманитардык ойломдо салттар менен новацияларды изилдөөдө бай тажрыйбалардын топтомдорунун негизинде ага карабастан салттар менен новациялар маселеси бүгүнкү күндүн актуалдуу маселелеринин бири катары аздектелип, андан тышкары алардын бирдиктүү иш-аракеттери өз алдынча философиялык изилдөөнүн предмети экендиги каралган.

Ключевые слова: салт, новация, диалектика, феномен, категория, эс-тутум, маданият

ФИЛОСОФСКИЙ СМЫСЛ ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ ТРАДИЦИЙ И НОВАЦИЙ

PHILOSOPHICAL MEANING OF THE DIALECTIC CONNECTION OF TRADITIONS AND INNOVATIONS

Аннотация

В научной статье особое внимание уделяется изучению современных традиций и новаций, а на основе совокупности богатого опыта изучения традиций и новаций в патриотической гуманитарной мысли тем не менее выделяется проблема традиций и новаций как представлена одна из актуальных проблем современности, а кроме того, их совместные действия являются предметом самостоятельного философского исследования.

Abstract

In the scientific article, special attention is paid to the study of modern traditions and innovations, and on the basis of the totality of rich experience in the study of traditions and innovations in patriotic humanitarian thought, the problem of traditions and innovations is nevertheless highlighted as one of the urgent problems of our time, and in addition, their joint actions are the subject of an independent philosophical study.

Ачык сөздөр: традиция, новация, диалектика, феномен, категория, память, культура

Keywords: tradition, innovation, dialectic, phenomenon, category, memory, culture

Киришүү

Салттар менен новациялар – бул кыйла татаал коомдук феномендер. Алар көп тараптан көрүнгөндүктөн, алардын кээ бир тараптары атайын бир илимий изилдөөнүн предмети болуп калышы толук ыктымал. Салттар менен новациялар – кыйла көлөмдүү, көп кырдуу түшүнүктөр жана о.э. жашоо-турмуштун эн көп түрдүү көрүнүштөрүн камтып, талкуулар менен талаш-тартыштардын предмети болуп эсептелет. Бирок, андан тилекке каршы, салттар менен новацияларды иштеп чыгуу маселеси кыйла түшүнүктүү болуп калбайт. Биз ойлогондой, бул маанилүү жана абдан зарыл философиялык, практикалык пландагы категориялар, албетте, өзүнчө бир талкууга алууга жана андан аркы изилдөөгө толук татыктуу.

Салттарды өнүгүүнүн бардык этаптарына, коомдун жашоо-турмуштун бардык чөйрөлөрүнө сүнгүп кирген жалпы философиялык түшүнүк, универсалдуу түзүлүш катары кароо менен салттар бир жактуу аныкталбайт.

Белгилей кетүүчү нерсе, салт коомдо бекем орноп, жүрүм-турумдун конкреттүү программасын жана иш-аракеттердин белгилүү бир үлгүсүнүн берүүчү норма жана көрсөтмө катары каралат. Андан тышкары, салт – социумдагы индивиддер менен топтордун социалдык байланышы деп айтууга болот. Маанилүү багыттардан болуп социалдаштыруу, маданий мурастарды кабыл алуу, социалдык субъекттерди коомдук топтордун азыркы муктаждыктарына таандык болгон коомдун маданий жетишкендиктерине жакындаштыруу эсептелет. Салт коомдук карым-катнаштардын системасы катары караларын да айтпай коюуга болбойт. Салттын негизи - адамдардын өз ара карым-катнаштары, коомдогу мамилелери. Ал социумдагы туруктуулугу, кайталануучулугу, типтүүлүгү менен мүнөздөлгөндүгүн да билдирет. Албетте, салт – бул маданияттын маалыматтык мүнөздөмөсү, мурастык социалдык эс-тутумду топтоого, сактоого, өткөрүп берүүгө негизделген маалыматтык маани-манызды алып жүрүүчү катары социалдык маалыматты белгилөөнүн өзгөчө формасы. Ал ишмердүүлүктүн өткөн үлгүлөрүн кайра жандандырууга басым жасайт. Салттын иш-аракеттеринин натыйжасы болуп социалдык тажрыйбанын калыптануусу жана иш алып баруусу эсептелет. Ошону менен бирге салт – стереотиптештирилген тажрыйба. Салт маданий ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруунун эн жалпы, универсалдуу механизми болуп эсептелет. Ал маданияттын пайда болуусунун, өнүгүүсүнүн жана иш алып баруусунун ыкмасы катары кызмат кылат [13].

Биздин көз карашыбызда, салттар деп онтологияга, гносеологияга, этикага, эстетикага таандык болгон социалдык философиянын түшүнүктөрү менен категорияларынын сальштырмалуу туруктуу жыйындысын; философиялык маселелерди чечүүнүн принциптерин айтсак болот.

Демек, салт – бул кайра жандандыруу, сактоо максатында социалдык мурастоонун өзгөчө механизми болуп эсептелген социалдык феномен, татаал спецификалык система. Анын манызы болуп ырааттуулукту жана социалдык жашоо ишмердүүлүгүнүн үзгүлтүксүздүгүн жана коомдук жашоо-турмуштун туруктуулугун камсыздоо максатында муундан муунга өткөрүлүп берилүүчү, топтолгон социалдык тарыхый мурасты өткөрүп берүү жана кайра жандандыруу эсептелет.

«Новация» түшүнүгү тууралуу айта турган болсок, анда анын табияты универсалдуу. Новациялардын феноменин изилдөө коомдук жашоо-турмуштун ар кыл чөйрөлөрүндө

берилет. Аталган феномен эчак эле экономикалык теориянын салттуу чектерин жоготуп, жалпы социалдык мүнөзгө ээ болду. Термин андан да көп сандагы мааниге ээ. Философиялык көз караштан алып караганда «новация» коомдук жашоонун, социалдык карым-катнаштардын башка чөйрөлөрүнүн, салттарынын, маданиятынын, чыгармачылыгынын өнүгүүсү менен байланышкан.

Биз бул боюнча С.Е.Крючкованын новациялар «дегеле адамзат ишмердүүлүгүнүн глобалдуу аспектисинин көрүнүшү катары кызмат кылат жана өзүнүн түпкү терендеги мааниманызы боюнча алар жанылыктарды түзүү жана таратуу процессине эле эмес, кандай гана болбосун жанылыктарды кыйгап өткөн жашоо образын, ойлом стилин өзгөртүүгө да таандык» [5].

Новация – бул азыркы мезгилде жана ошол жерде адамдар тарабынан жаны катары кабыл алынган өзгөчө социалдык-философиялык баалуулук. Новация, В.Б.Аграновичтин пикиринде, «азыркы жашоо-турмушту анын бардык көп түрдүүлүгүндөгү жана өз ара байланышындагы динамикасын чагылдырып, коомдун жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө сүнгүп кирип, анын өнүгүүсүнүн логикасын ачып берип, дүйнө көз караштык жана методологиялык учурларын бөлүп берүүнү жана синтездөөнү шарттайт жана адамдын өзүнүн жашоо тажрыйбасын андап билүүнүн ажырагыс бир бөлүгү болуп эсептелип, онтологиялык мааниге ээ болот» [6].

Философияда новация – бул коомдук жашоонун ар кыл чөйрөлөрүндөгү жаны элементтерди киргизүүнүн, өздөштүрүүнүн жана интеграциялоонун татаал көп денгээлдүү социалдык процесс, анын натыйжасы катары социалдык карым-катнаштар менен бирдиктүү иш-аракеттердин системасындагы олуттуу жана артка кайткыс өзгөрүүлөр эсептелет. Аталган процесс коомдун өнүгүүсүнүн позитивдүү тенденцияларына ылайык келип, жаны социалдык байланыштар менен мамилелердин, руханий жана интеллектуалдык муктаждыктардын, социомаданий нормалардын, социалдык институттар менен уюмдардын калыптануусун активдүү түрдө жөнгө салат.

Новациянын ичинде ойлоп табуулар, ачылыштар түрүндөгү ар кыл мазмундуу көрүнүштөр бөлүнүп турат. Новация жанылык киргизүү менен шайкеш келип, адамзаттын муктаждыктарын, андан тышкары социумдагы аны менен байланышкан өзгөрүүлөрдү канаттандыруу үчүн жаны тажрыйбалык каражаттарды түзүүнүн, колдонуунун жана таратуунун комплекси катары түшүндүрүлөт. Новация – бул социалдык феномен, ал өзүнө позитивдүү өзгөрүүнү камтып, өнүгүүнүн кийинки баскычтарында жок болгон креативдүү-теоретикалык ишмердүүлүктү айкалыштыруунун продуктусу болуп эсептелет.

Биздин көз карашыбызда, салттар менен новациялардын бирдиктүү иш-аракеттеринин төмөнкү сценарийи ыктымалдуу деп эсептейбиз:

1.Аталган мезгилде үстөмдүк кылуучу салттардын жоголуп кетүүсү же «катып калуусу». Өзгөчө бул сценарий качан салт коомдо чабал болуп, калыптанбаган жана туруксуз болуп эсептелгенде байкалат. Коомдо «күчтүү» новацияларга болгон муктаждык келип чыгат. Новация салттын ордун алмаштырат, бекийт жана социалдык-маданий чөйрөдө басымдуулук кылат. Ошол эле мезгилде новация салттардын сакталуучулук, тен салмактуулук жана кайталануучулук сыяктуу касиеттерин өзүнө синирип алат. Мындай учурда новациялык структураны түзүүнү жана салттын толук түрдө жоголуусун түшүнүүгө болот. Андыктан

белгилей кетүүчү нерсе, өзүнүн басымдуу бөлүгүндө новациялар коомго кыйынчылык менен аралашат. Экинчи жагынан, салт толугу менен жоголуп, ал эми кандайдыр-бир мезгилден кийин кайрадан пайда болуусу мүмкүн.

2. Салтты активдүү коргоо, анын новацияга болгон каршы иш-аракеттери жана күрөшү. Аталган сценарийде салттар новациянын кайра жаратуусуна өнүгүүсүн «өчүрөт». Ар бир новация буга чейинки салттар менен макулдашылгандан кийин гана кабыл алынат же өз кезегинде жаны салттарды пайда кылат [7]. Мындай иш-аракеттердин натыйжасы болуп новациялардын жоголуусу жана тен ортодо калуусу эсептелет – мындай новациялар «чабал» болуп саналып, салттар басымдуулук кылышып, новациялык процесстин өнүгүүсүнө мүмкүндүк бербейт. Каршы иш-аракеттердин натыйжасында новация жоголот, ал эми салт жаны касиеттер менен толукталып, белгилүү бир новациялык белгилерге ээ болот.

Новациялар салттарды жаны нормалар менен толукташып, салтты новациялык жактан толуктоо менен калыптандырып, алардын мазмунун өзгөртүүгө жөндөмдүү келишет. Качан коом аталган новацияны кабыл албай койгондо консерватизм жогорулайт деген вариантты да четке кагууга болбойт. Экинчи жагынан, прогрессивдүү салттар социалдык-маданий чөйрөдө өзгөртүлгөн новациялык нукта сакталып калат. Аталган сценарийде «женишке жетишкен» салттар коомдун дестабилдешүүсүнө алып келиши ыктымал. Ошентип, «мындай деформациялар социалдык системанын дестабилдешүүсүнө, анын ички мүнөздөмөлөрүнүн дезориентациясына алып келиши мүмкүн» [8].

3. Салттардын новацияга трансформациялануу процесстеринин эволюциялануусу, өнүгүүсү. Аталган сценарийдин кыска мөөнөттүк мезгилдеги өнүгүүсү баарынан мурда «эски» салттар үчүн мүнөздүү. Мындай учурда дээрлик жана формалдуу түрдө «чыныгы» салт болуп эсептелишкен «элестүү», «жалган» новацияларды айырмалай билүү зарыл. Салттагы новациялардын интеграциясы болуп өтөт: новациялар салттардын болгон структурасына жараша ыңгайлашышат;

4. Салттар менен новациялардын аралашуусу, б.а. окшоштугу. Новациялар салттарга таянышып, аларга модификацияланышат жана ыңгайлашат. салттар новацияларга болгон белгилүү бир толуктоо катары кызмат кылат, анын үстүнө конкреттүү новация бир нече салттардын комбинациясын түзүшү ыктымал. Аталган вариантта белгилүү бир мезгил аралыгында салттардын новацияларга болгон он мүнөздөгү ырааттуулугу байкалат;

5. Салттар менен новациялардын жанаша жашоосун жана сактоосун билдирген компромисстик варианты [9]. Маданият таануучу Э.С.Маркарян тарабынан иштелип чыккан «салттык окуу» теориясына таянуу менен салттар менен новациялар бирдиктүү иш-аракеттердин процессинде бири-бирине «аралашып» кетүүлөрү ыктымал. Салттар сакталып калат, ал эми новациялар өнүгүшөт. Салттар дагы, новациялар дагы бири-бирин кыйратышпайт. Башкача айтканда, «бүгүнкү күнү актуалдуу, иштиктүү деп аталган салт орунтук алуусу үчүн новация менен сөзсүз түрдө жуп болууга, модернистик система болгон компромисске барууга жана акырындык менен аталган системанын экинчи маанидеги компонентинин ролуна жылып барууга мажбур болот» [10; 12].

Андыктан салттын сценарийи ретро-формага же репродукция формасына ээ болуусу мүмкүн. Салттар новацияларды иретке келтирген салттар менен новациялардын бирдиктүү иш-аракеттеринин белгилүү бир өткөөл формаларынын жана элементтеринин пайда болуусу

ыктымал. Өз кезегинде новациялардын пайда болуусундагы салттарды четке какпоо байкалуусу ыктымал, анткени новациялардын салттар сыяктуу эле түшүмдүүлүгү аз болушу мүмкүн.

Албетте, аталган сценарийде салттар дагы кандайдыр-бир денгээлде өнүгө алышат. Салттар менен новациялар локализацияланып, «локалдуу маданий дүйнөнүн жабыктыгына» байланыштуу дээрлик бири-бири менен бирдиктүү иш-аракетте болушпайт», ал социалдык системанын макро жана микро денгээлдери үчүн мүнөздүү болот деген вариант да бар [11].

Диахрондук проекциядагы салттын негизиндеги жанынын калыптануусу төмөнкүдөй түрдө берилет: коомдун өнүгүүсүнө жараша «өткөндүн» тажрыйбасын топтоо иши жүрөт, ал табигый түрдө аккумуляцияланып, тандоодон өтөт жана акыр аягында натыйжалары модификацияланган салттарда бекемделет. Салттар менен новациялардын байланышынын аталган процесси стихиялуу эмес, объективдүү мүнөзгө ээ болот, анткени коомдогу баалуулуктар менен идеалдарга таянуу менен иш жүзүнө ашырылат, бирок рационалдуулуктун көзөмөлүндө болот.

Жыйынтыктоо

Ошентип, макала сонунда айтарыбыз, изилдөөнүн негизинде салттуу баалуулуктардын маанилүү сапаттарын аныктоого болот. Салттуу баалуулуктар аадамдашкан дүйнөдө анын жоголуп кетүүсүнүн алдында салттуу өзгөчөлүктү сактоо жана коргоо боюнча институттук саясатты талап кылат.

Адабияттар

1. Асанканов А.А. Кыргыз: рост национального самосознания [Текст] / А.А. Асанканов. – Бишкек, 1997.-226с.
2. Ачылова Р.А. Нация и семья [Текст] / Р.А.Ачылова. – Фрунзе, 1987. –190с.
3. Бакиева Г.А. Социальная память и современность [Текст] / Г.А.Бакиева. – Бишкек, 2000-231с.
4. Брудный А.А. Независимый Кыргызстан: третий путь [Текст] / А.А.Брудный. – Бишкек, 1993. -143с.
5. Бугазов А.Х. Социокультурные особенности развития демократии в Кыргызстане [Текст] / А.Х.Бугазов // Центральная Азия и культура мира, 2006. – №№1–2.-205с.
6. Есенгельдиев С. Несовместимость национальных и религиозных традиций. Общественная психология и религиозные предрассудки [Текст] / С.Есенгельдиев. -Ф. 1970;
7. Жумагулов М.Ж. «Маданият таануу» [Текст] / М.Ж.Жумагулов. – Бишкек 2017.-463с.
8. Мукасов Ы.М. Традиции социально-философской мысли в духовной культуре кыргызского народа [Текст] / Ы.М.Мукасов. – Бишкек, 1999.-226с.
9. Нусупов Ч.Т. Философия национального нигилизма, языковая политика и культура [Текст] / Ч.Т.Нусупов. – Бишкек, 2007. -119с.
10. Тогусаков О.А, Бекбоев А.А. Мифическое сознание: необходимость и случайность [Текст] / О.А.Тогусаков, А.А.Бекбоев // Из истории социально-философской мысли народов Востока. – Фрунзе, 1989.-151с.

11. Урманбетова Ж.К. Мышление кыргызов в проекции философии истории [Текст] / Ж.К. Урманбетова. – Б., 1997. – 174 с.
12. Боронбаев, А. Ж. Улуттук оюндардын маданий-философиялык экспликациясы / А. Ж. Боронбаев, А. С. Осмонова // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология. – 2023. – No. 2(2). – P. 7-14. – DOI 10.52754/16948823_2023_2(2)_2. – EDN IXSXEW.
13. Джошбекова, З. Р. Көп маданияттуулукка тарбиялоодо кыргыз жана өзбек элдеринин каада-салттарынын тийгизген таасирлери / З. Р. Джошбекова, К. А. Эргешова, А. Т. Зулушова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 2, No. 4. – P. 138-144. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_4_138. – EDN WLMIPJ.